

ERNEST SOSA'NIN TEMELCİ VE BAĞDAŞIMCI GEREKÇELENİRME ELEŞTİRİSİ

Kemal BATAK*

ÖZET

Radikal temelcilik geçen yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra ciddi biçimde eleştirilmiştir. W. V. Quine, Wilfrid Sellars, Nicholas Rescher, Keith Lehrer gibi filozofların eleştirileri neticesinde bağdaşımci gerekçelendirme zayıflayan temelci gerekçelendirmeye alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Önde gelen çağdaş erdem epistemolojisi savunucularından Ernest Sosa'ya göre her iki gerekçelendirme doktrini de yanlıştır. Burada bilginin yapısına dair bu iki önemli görüşe yönelik Sosa'nın eleştirilerine yer veriyorum.

Anahtar Kelimeler: Temelci gerekçelendirme, bağdaşımci gerekçelendirme, Ernest Sosa, Quine, Descartes

(Ernest Sosa's Criticism of Foundationalist and Coherentist Justification)

ABSTRACT

Radical foundationalism has been criticized strongly especially after the second half of the past century. Coherentist justification has emerged as an alternative to foundationalist justification that was waning as a result of philosophers' criticism such as W. V. Quine, Wilfrid Sellars, Nicholas Rescher, Keith Lehrer. According to Ernest Sosa who is one of the leading champions of contemporary virtue epistemology, both coherentist and foundationalist doctrines of justification are false. In this paper, I describe Sosa's criticism of the two views on the structure of knowledge.

Keywords: Foundationalist justification, coherentist justification, Ernest Sosa, Quine, Descartes

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2016 Bahar, sayı: 21, s. 271-286
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Ernest Sosa'nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekçeleştirme Eleştirisi

Doğru inancı bilgiye dönüştüren epistemik bir nitelik olarak görülen gerekçeleştirme temelcilik ve bağdaşımçılık teorileri içinde farklı biçimde tanımlanır. Temelciliğe göre çok daha yeni bir görüş olan bağdaşımçılık, adı üzerinde, gerekçeleştirmeyi inançlar arasındaki bağdaşımın bir fonksiyonu olarak görürken; (liberal) temelcilik, örneğin, algısal inançlarımızın duyu deneyimine dayandırılmasını gerekçeleştirme olarak görür. Önde gelen çağdaş erdem epistemolojisi savunucularından Ernest Sosa için her iki gerekçeleştirme doktrini de saf ya da radikal biçimiyle yanlıştır. Burada bilginin yapısına dair bu iki önemli görüşe yönelik Sosa'nın eleştirilerine yer vermeyi amaçlıyorum.

Sosa, 1980 yılında *The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge*¹ adlı makalesinde *entelektüel erdem* kavramını çağdaş epistemoloji literatürüne kazandırarak yeni bir epistemolojinin -erdem epistemolojisinin- sökün etmesine neden oldu. Andığım yazının sadece son bir sayfası bu “yeni” epistemolojiye dairdir; öncesinde ise temelci ve bağdaşımçı gerekçeleştirme kavramı derinlemesine soruşturulur. Buna göre temelci ve bağdaşımçı gerekçeleştirme eleştirisi, bu iki görüşün taşıdıkları epistemolojik problemler, erdem epistemolojisinin ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu bakımdan bu makalenin konusu bize erdem epistemolojisine dair, en azından onun negatif tezine dair, bir fikir verecektir.

Wilfrid Sellars'ın klasik temelciliğin duyu deneyiminin verilmişliğini, dolaysız realizmi eleştirdiği “Verilmiş Miti” (Myth of the Given)'ni, temelcilik eleştirisini burada söz konusu etmiyorum ve dolayısıyla Sosa'nın bu problemle ilgili değerlendirmelerine de yer vermiyorum; zira öyle görünüyor ki bu görevin ifası makalenin sınırlarını fazlasıyla aşacak. Ancak şu kadarını söylemek lazım: Sosa, verilmiş mitinden hareketle yapılacak temelcilik reddinin bizi Pyrrhonian kuşkuculuğuna götüreceğini ifade ederek, Descartes'ın, apriori rasyonel teoloji yoluyla epistemolojiyi doğaüstüleştirmesini bir çıkış yolu olarak sunar. Tam da bu çerçevedeki bir bilgi ayrımı vesilesiyle temelcilik/bağdaşımçılık ya da içselcilik/dışsalcilik gibi dikotomilerin yanlış olduğunu savunarak Pyrrhonian kuşkuculuğa karşı çıkar.² Bu makalenin konusu Sosa'nın, mesela, kuşkuculuğa yönelik bir problemi yanlış dikotomilere işaret ederek nasıl çözdüğü değil, pozitif tezi değil negatif tezidir. Bununla beraber az önce işaret ettiğim makalesi

¹ *Midwest Studies in Philosophy* 5, (1980), s.3-25.

² Ernest Sosa, “Two False Dichotomies: Foundationalism/Coherentism and Internalism/Externalism”, *Pyrrhonian Skepticism*, Walter Sinnott-Armstrong (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2004), s.146-160.

gösteriyor ki, Sosa, temelcilik ve bağdaşımcılık arasında uzlaşımı bir şekilde mümkün görüyor. Daha da tam olarak, biliyoruz ki, o, bu ve başka dikotomilerin yararlı yönlerini kendi sisteminde birleştirmiştir.

Temelciliğin Temel Bilgi Kaynaklarının Eleştirisi

Bilindiği gibi geleneksel epistemolojide temelci epistemoloji rasyonalist ve empirist temelcilik olarak ikiye ayrılır.³ Sosa'ya göre, aslında çağdaş felsefedeki yaygın olarak benimsenmiş bir kanaatle uyumlu olarak, rasyonel sezgiyi, açık seçik düşünceleri, şüphe edilemez inançları "temel" olarak alan ve bu temele dayanan diğer bilgileri dedüksiyon ile çıkarımlama gibi bir metodu, kriteri savunan rasyonalizm başarısızdır. Empiristler *temel* olarak rasyonel sezginin yanında duyu deneyimini⁴ ve dedüktif akıl yürütmenin yanında indüktif akıl yürütmeyi kabul ederler. Kendilerini rasyonalistlere göre daha liberal olarak adlandırmamıza neden olan bu nitelikleri ile birlikte empiristler, tüm fiziksel realitenin duyu deneyimine indirgenmesi konusunda başarısız olmuşlardır. Bir başka ifadeyle, tarih, coğrafya ve bilim hakkında bildiğimiz hemen her şey; arkadaş ve akrabalarımızın isimleri ile ilgili, insan yapımı eserlerle ilgili, yemekler ve onların tatlarıyla ilgili, insanların nasıl tepki vereceği ile ilgili ... duyu deneyimine dayanarak tek başına indüksiyon ile savunamayacağımız pek çok bilginin olması sebebiyle temelciliğin liberalleştirilmiş bu empirist şekli, Sosa'ya göre, başarılı değildir.⁵

Descartes temelciliğinin başarısızlığı için Sosa'nın "sonraki felsefi kuşakların ana dayanağı" vurgusuyla andığı bir diğer gerekçe, Descartes'in apaçık (obvious) olmayan inançları çok kolayca sanki apaçıkmiş gibi kabul etmesidir. Onun sağduyu inançlarını Tanrı'nın aldatmazlığına dayanarak

³ David E. Cooper, "Introduction", *Epistemology: The Classic Readings*, David E. Cooper (ed.), (Oxford: Blackwell, 1999), s.7-8.

⁴ Bir kitap görüyormuş gibi bir duyu deneyimine sahip olduğunuzda bir kitap görmediğiniz şeklindeki inancınızı gerekçelendiremezsiniz.

⁵ Ernest Sosa, "Introduction: Back to Basics", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.1; Hume ile Descartes mukayesesi için bak. Ernest Sosa, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.166. Aslında Hume, bilimin ve sağduyu inançlarının apaçık inançlardan dedüktif olarak çıkarılmasının mümkün olmadığı gerekçesiyle, Descartesçi metodizmi muhafaza etmekle birlikte, bilimsel ve sağduyusal bilgiye sahip olmadığımızı ifade etmişti. A.g.m., s.166-167.

doğru olarak kabul etmesi buna örnek olarak verilebilir.⁶ Bu gerekçeye şöyle bir ilave yapabiliriz: Tanrı'nın varlığı konusunda ontolojik argümanı rasyonel bulmayan -kozmojik argümanı makul bulan- Thomas Aquinas gibi teistler için bile Descartes'ın sağduyu inançlarını temellendirmesi sorunlu olabilir. Zira bilindiği gibi, Descartes, Tanrı'dan hareketle dış dünyaya geçer.

Daha liberal olan ve üç temel kabul eden temelciliğin empirist versiyonunu daha ayrıntılı olarak inceleyen Sosa'ya göre, bu üç temel bilgi kaynağı şunlardır: 1.(rasyonel) Sezgi, 2. İç gözlem (introspective), (kişinin hâlihazırdaki duyu deneyimi meselesi olduğunda), 3. Gözlem. Her bir temel unsuru sorgulayan Sosa, örneğin, rasyonel sezgiye mantıksal olarak zorunlu bir inanç denirse, böyle bir inanç eğer tahmin ile, hurafe ve beyin yıkama ile ortaya çıkıyor ya da destekleniyorsa "...Bir kişi mantıksal bakımdan zorunlu olan bir şeye inansa bile bu o kişinin inandığı şeyi bildiği anlamına gelmez.", der.⁷ Dolayısıyla sezgi tek başına mantıksal olarak zorunlu olan bir şeye inanmak ise, inancın bilgi olmadığı durumlar vardır. Buna göre, temelciliğin temel bir bilgi kaynağı olarak kabul ettiği sezginin bize her zaman bilgi vermediği açıktır.

Varsayalım bir gözlemci uygun bir açıdan ve uzaklıktan beyaz bir üçgen (yüzey) görür. "İlk olarak, o, görsel deneyiminin belli bir niteliğe sahip olduğunu, gözlerinin önünde beyaz bir üçgen varmış gibi görsel bir deneyimi olduğunu bilir. Ayrıca, o, gerçekte önünde belli bir uzaklıkta beyaz bir üçgen yüzey olduğunu bilir."⁸ Bu anlatımdan ilki, kişinin kendi tecrübesi ile ilgili iç gözlemi, ikincisi ise gözlemi yansıtır. Ancak şimdi bu şeklin üçgen değil, onikigen olduğunu, yukarıda üçgen ile ifade ettiğim iki deneyimin onikigen formunda ifade edildiğini ve yine söz konusu öznenin onikigen ile ongeni sıklıkla karıştırdığını varsayalım. Söz konusu kişi bu paradigmatik durumda onikigen ile ongeni sıklıkla karıştırdığı için *şans eseri* haklı olacaktır. Sosa'ya göre, bu gösteriyor ki, her gözlemsel ve iç gözlemsel inanç *temel* bilgi değildir. Dolayısıyla burada, örneğin, rasyonel sezgi olan inançlarla olmayan inançları ayıracak bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Daha açık ifadeyle, "Onikigen örneğinde gördüğümüz gibi, bir inanç, bilgi ya da diğer bir bilgi için temel teşkil etmeksizin iç gözlemsel ya da gözlemsel olabilir."⁹ Bir inanç temel bilgi

⁶ Sosa, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", s.166. Sosa, kartezyanizmin farklı gerekçelerle de olsa evrensel olarak reddedildiği söyler. Bak. Ernest Sosa, "The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.194.

⁷ Sosa, "Introduction: Back to Basics", s.2.

⁸ Sosa, a.g.m., s.2.

⁹ Sosa, a.g.m., s.3.

kaynaklarından rasyonel sezgiye, iç gözleme ve gözleme dayanmakla beraber “bilgi” olmuyorsa ya da sonraki bilgi için bir temel vazifesi göremiyorsa, bu durum empirist temelcilik için ölümcül bir zafiyet olacaktır. Zira bu durumda temel olan ve temel olmayan sezgisel, iç gözlemsel ve gözlemsel inançları ayırt edecek bir açıklamaya ihtiyacımız vardır.

Kişi kendi deneyimine ait iç gözlem yoluyla inandığı şeylerin hepsini bilebilir mi diye soran Sosa’ya göre, buradaki şeklin onikigen olmaması durumunda ya da kişinin bu şekli görme yoluyla ayırt etme yeteneğinin eksik olması durumunda söz konusu kişi, a) sanki önünde onikigen varmış gibi bir deneyime sahip olsa bile, b) böyle bir deneyime sahip olduğuna inansa bile, bundan bu kişinin inandığı şeyi temel olarak (çıkarımsız) bildiği sonucu çıkmaz. Ona göre, iç gözlemin dışındaki diğer iki temel bilgi kaynağı da benzer asli sorunlarla karşı karşıyadır. Tek başına gözlem, tek başına iç gözlem gibi, bir inancı bilgi yapmada *yeterli* değildir.¹⁰

Kişi çocuğunun adını hatırladığında burada kişinin inancı ne rasyonel sezgiden, ne şimdiki gözlemden ya da hatırlanmış bir gözlemden ne de duyu deneyiminden çıkarılmıştır. Bu inanç temelciliğin yukarıda tartıştığımız üç inanç kaynağına -rasyonel sezgi, iç gözlem (duyu deneyimi) ve gözlem- dayanmasa da bu tür bir hafıza inancı (tıpkı isimlere, yerlere, -araba, cep telefonu gibi-şeylerin çalışmasına, tarih ve coğrafyaya dair hafıza inançlarında olduğu gibi) “bilgi” olacaktır.¹¹ Yine ‘tavşan’ın Fransızcadaki karşılığı ‘lapin’dir inancım için ya da Napolyon Waterloo’da püskürtülmüştür inancım için empirik temelcilik gözlemsel bir temel ortaya koyamaz. Ancak klasik temelciliğin standartlarını karşılamasa da, şimdiki ya da hatırlanmış bir gözlem olmasa da, bu inançlarım kabul edilebilir ya da gerekçelendirilebilir ve bu nedenle bilgi olarak adlandırılabilir.¹²

Piramit Olarak Temelcilik, Sal Olarak Bağdaşıcılık

Piramit metaforuyla Descartes ve Hume gibi modern filozofların temelciliğine işaret eden Sosa, temel olan ve olmayan inançlar arasında simetrik olmayan destek ilişkisine dikkat çeker. Bir önceki başlıkta işaret ettiğim temel inançlar temel olmayan inançları epistemik olarak desteklerken tersi söz konusu değildir. Şüphe edilemez derecede apaçık olan

¹⁰ Sosa, a.g.m., s.7-8.

¹¹ Sosa, a.g.m., s.10.

¹² Ernest Sosa, *Reflective Knowledge: Apt Belief and Reflective Knowledge*, vol. II, (Oxford: Oxford University Press, 2011), s.56.

temel inançlardan dedüksiyon yoluyla sonraki inançları çıkarımlamayı savunan bu radikal temelcilikte iki hayati kusura işaret eder Sosa: a) Sanıldığıının aksine bu derecede mükemmel apaçıklığa sahip çok az doğru vardır; b) sağduyu bilgisi böyle bir apaçıklığa haiz inançlardan çıkarımlanamaz.¹³

Genel olarak kabul edildiği üzere bizler çok fazla bilgiye sahibiz. Ne var ki radikal temelcilik doğru kabul edilirse, *bilginin çoğunu reddederek* derin bir *şüphencilğe* girmek işten bile değildir -Bilindiği gibi, Hume bu sorunu görmüştü.- Bu nedenle, Sosa, reddettiği bu radikal temelcilikle beraber bilgiyi inşa ederken tikel bilgi örneklerine değil, metoda ya da kritere öncelik veren Descartes, Hume Locke gibi temelcilerin metodizmini de reddetmiş olduğunu;¹⁴ bunun yerine Reid ve Moore'un kabul ettiği metoda ya da kritere değil tikel bilgi örneklerine öncelik veren ilke olarak şüphencilik karşıtı olan tikelciliği (particularism) onayladığını vurgular.¹⁵

Yukarıda andığım ve anmadığım pek çok nedenden ötürü temelcilik ya da radikal temelcilik özellikle geçen yüzyılın ortalarından başlayarak ciddi biçimde eleştirilmiştir. Sonuçta "Gerçekten epistemik temelcilik genel olarak terkedilmiş ve onun savunucuları Wittgenstein, Quine, Sellars, Rescher, Aune, Harman, Lehrer ve diğerinin yazıları vasıtasıyla savunmaya çekilmiştir."¹⁶

Bu modern radikal temelciliğin reddinden sonra hangi alternatif epistemik yaklaşım savunulabilir? Ya ılımlı bir temelcilik ya da etkili bir alternatif olan bağdaşımçılık (coherentism) savunulabilir. Quine'nın meşhur ettiği Neurath'nın sal metaforuna göre, bizim bilgi kümemiz herhangi bir çapa ya da bağdan uzak bir şekilde özgürce yüzen bir sala benzer. Bağdaşımçılığa göre, gerekçelendirilmiş inançlar ne yanılmaz inançlardır; ne temel-temel olmayan inançlar ayrımı vardır; ne de bu iki grup inanç arasında dedüktif bir ilişki vardır. Bir inancın gerekçelendirilmesi, idealizmi doğrudan

¹³ Sosa, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", s.167-168. Altıncı dipnotta işaret ettiğim gibi, Hume ikinci hususu oldukça erken bir dönemde görmüştü. Burada Sosa'nın kullandığı radikal temelcilikteki "radikal" nitelemesi, Kartezyen temelci programın *katı* bir şekilde işletilmek istenmesinden ve bütün bilginin *kesin* kılınmak istemesinden kaynaklanmış gibidir.

¹⁴ Rasyonalist ve empirist her iki taraf da sadece apaçık olan ve bu apaçık inançlardan dedüktif olarak kanıtlanmış inançların bilinebileceğini savunur.

¹⁵ Sosa, a.g.m., s.168, 166. Metodizm olağan bilgimizi, gündelik bilgimizi daha baştan şüpheli görerek bir metod üzerinden tüm bilgiyi inşa etmeyi gerekli görürken tikelcilik, örneğin Reid'inki, sağduyu bilgisini daha baştan zanlı olarak görmez ve sahip olduğumuz bilgi örneklerini, en azından ilk bakışta, gerekçelendirilmiş görür. Metodiste başka unsurların yanında, şüpheli yaklaşımı başlangıçta bir metod edinmeyi gerekli gösterir.

¹⁶ Sosa, a.g.m., s.179.

çağrıştırırcasına, sadece onun kapsamlı inanç kümesi ile bağdaşmasına bağlıdır. Serbestçe gezen sala benzeyen bilgi kümesinin her bir “tahtası” doğrudan ya da dolaysız olarak bir sal gibi bütünlüklü olarak tutmada birbirlerine yardım eder.¹⁷ Buna göre, temelcilikten farklı olarak, hiçbir inanç diğer bir inançtan daha temel, asli değildir, bütün inançlar birbirlerine mantıksal bağlarla bağlıdır.

Bağdaşıcılığın önemli savunucularından Quine’a göre, doğruluk ve realite, kendisinden önceki bir felsefe tarafından değil, bilim tarafından belirlenir.¹⁸ Bilimin içeriğini belirleyen ise doğru gözlem koşullarıdır. Ancak burada Sosa’ya göre ciddi bir sorun var: Gözlem koşullarının doğruluğunu belirleyen nedir? Bu doğruluğun dayanağı, temeli nedir? Acaba bilimden daha asli olan, bilimden çıkarımlanmayan gözlem realitesi mi var?¹⁹

Sosa’ya göre, tam da bu çerçevede pozitivistlerin ve Quine pozitivistizminin kendisini çürüten bir iddiası vardır:

İki şey bilimin kökeni ve içeriği tarafından belirlenir: ilk olarak, neyin “delil” sayılacağı; ikinci olarak, realitenin doğası ve içeriği; doğru bilimin kendisi gözleme “sıkı uyumu” ile belirlenir.²⁰

Bu iddianın kendisi gözlem koşuluna bağlı olmadığı için ya da gözlem koşulundan çıkarımlanmadığı için kendi kendisini çürütür ve dolayısıyla doğru olamaz. Sosa, Putnam’ın da işaret ettiğini söylediği bu kusurun ciddi bir problem olduğunu düşünür.

Bağdaşıcılığın Antitemelci Argümanını Eleştirisi

Sosa öncelikli olarak bağdaşıcılığın temelciliğe karşı geliştirdiği kendisinin “antitemelci argüman” dediği argümanı verir: “Sokağın ıslak olduğuna inanıyorum.” gibi bir önermesel tutumu (propositional attitude) gösteren bir zihin haline bakarsak, bunun kişiye realite ile doğrudan bir temas imkanı vermediğini görürüz. Çünkü o bize saf bir tecrübe yerine kavramlar ya da inançlar ile süzölmüş bir tecrübe sunar. Oysa realite ile doğrudan bir temas imkanı yoksa temelciliğin yukarıda sözünü ettiğim dedüktif kesinliği tehlikeye girmiş, hataya düşmemiz açık bir olasılık haline

¹⁷ Sosa, a.g.m., s.168-169, 190.

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için Quine’nın epistemolojik naturalizmini incelediğim şu çalışmaya bakılabilir: Kemal Batak, *Felsefenin Sonu?: W. V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015).

¹⁹ Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s.6.

²⁰ Sosa, a.g.m., s.6.

gelmiş olur. Bu nedenle, bağdaşımçılığa göre, önermesel tutumu gösteren zihinsel hal bilgi için bir "temel" olamaz. Kavramsal ya da önermesel içeriği olmayan bir zihinsel halin ise bir hipotezi mantıksal olarak destekleyeceğini nasıl söyleyebiliriz?²¹ Önermesel içeriği olmayan bir zihin hali mantıksal olarak dilsiz olduğu için böyle bir halin temeline dayanarak bir şeyi gerekçelendiremeyiz. Bu nedenle, zihinsel hal, ister önermesel bir içeriğe, tutuma sahip olsun ister olmasın bilgi için "temel" olamaz. Bağdaşımçının bu antitemelci argümanının Akılcı (entelektüalist) Gerekçelendirme Modeli olduğunu savunur Sosa; zira bu modele göre, inancın gerekçelendirilmesi önermeler arasındaki mantıksal ilişkiler üzerinde gerçekleşir (parasitical). Bu bağdaşımçı antitemelci görüşün yanlış olduğunu, bağdaşımçıya da yöneltilebileceğini -hatta normatif etiğe de- savunan Sosa şöyle der: Eğer bağdaşımçının iddia ettiği gibi, a) "Önermesel tutumları sadece önermesel tutumlar gerekçelendirebilir." dersek, gerekçelendirilmiş bir inancın gerekçelendirilmesinin *takip edeceği* bir beyana, "tam bir epistemolojiye" ulaşamayız. Çünkü bu kabul, gerekçelendirme hakkında sonlu bir geri gitme imkanını ortadan kaldırır; hatta bu kabulle birlikte gerekçelendirme hakkında sonsuz bir geri gitmenin, kısır döngünün gerçek ihtimali ile karşılaşırız ki bu bağdaşımçının da kabul etmek istemeyeceği bir durumdur. Bu bağdaşımçı itirazı uygularsak, sokağın ıslak olduğuna dair inancım sürekli bir başka önermesel tutumuma dayanacak; ancak hiçbir zaman bu inancımın kendisini "takip ettiği" vakanın kendisine dayanamayacaktır. Yine Sosa'nın bir diğer itirazına göre, eğer a doğru ise tam bir epistemoloji kurmak mümkün olmadığı gibi "tam bir normatif etik" kurmak da mümkün olmayacaktır. Sosa'nın zihinden çıkamayan idealizm ile yan yana andığı bağdaşımçılığın a itirazına bakarsak, a'nın doğru olması halinde, herhangi bir mümkün gerekçelendirilmiş fiilin gerekçelendirilmesinin "takip ettiği" vakanın kendisine ulaşamayız. Sosa'nın işaret ettiği üçüncü yanışa göre, inançlar arasındaki mantıksal ilişkiler üzerinde gerçekleşen gerekçelendirme anlayışına sahip olan bağdaşımçı yaklaşım bakımından değerlendirirsek, bir "bağdaşımçı inanç kümesinin üyesi olma niteliği"nin kendisi önermeler arasındaki mantıksal bir ilişki değildir.²² Bu nedenle bu bağdaşımçı gerekçelendirme tanımı kendi taleplerini kendisi yerine getirmemektedir.

²¹ Burada bağdaşımçılığın antitezine Kant sahip gibidir: Kant felsefesinde yargı gücünün görünüşlerinden biri olan estetik kavramsal değildir; aynı şekilde "pratik önermeler" dediği özgür irade, ölümsüzlük ve Tanrı'ya dair önermeler bilemeyeceğimiz, bununla beraber, pratik akla, bilince gelen şeylerdir.

²² Sosa, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", s.169-172, 190-191.

Görüldüğü üzere, bağdaşımıcının empirik bilginin önermesel içeriği olan ve olmayan bir zihin haline dayandırılması konusunda temelciyi içine soktuğu dilemmayı Sosa reddeder. Bağdaşımıcının gerekçelendirme için önerisi takip edilirse bir önermesel tutum sürekli bir diğer önermesel tutuma ihtiyaç duyacak; bu da gerekçelendirme konusunda sonlu değil sonsuz geri gidişe neden olacaktır. Hatta daha da garibi önermesel tutumlar gibi epistemik nitelikler epistemik olmayan niteliklere dayandırılmayacaktır.²³ Şöyle bir örnek meseleyi vuzuha kavuşturur: 1. “Başımın ağrıdığına inanıyorum.” (önermesel tutum), 2. Başımın ağrması hadisesi (vaka, epistemik olmayan nitelik). Bağdaşımıcı iddia takip edilirse 1 nolu önerme asla 2 nolu hadise tarafından gerekçelendirilemeyecektir.

Sosa'nın bağdaşımıcı antitemelci argümana yönelttiği üç itiraz onu temelci yapmaz. O, temelci gerekçelendirme hakkında sonsuz geriye gidişi, döngüyü ilke olarak reddeder ve bu temel inançların çıkarımsal olmayan bir şekilde kendi kendini gerekçelendirdiğini, güvencelediğini söyler. Sosa, epistemik temelciliğin bu doktrininin bütünüyle sorgulanabilir olduğunu, temelcilerin sonsuz geri gidişi bütünüyle yok edemediğini düşünür. Örneğin, temelci sonsuz geri gidişi çürütmek için sonsuz inançlara sahip olmanın insani sınırlarla bağdaşmadığını söylese de, bilinçdışı inançları hesaba katarsak, kim zihnin derinliklerini ölçerek bunu söyleyebilir? Pekala burada gerekçelendirmenin insani erişime açık olup olmadığı değil, doğası hakkında konuştuğumuz şeklinde de bir cevap verilebilir.²⁴ Dolayısıyla Sosa'ya göre, temelcinin sonsuz geriye gidişin kötü olduğunu savunmak için daha ikna edici nedenler göstermesi gerekmektedir.

Bir Başka Bağdaşımıcı Antitemelci Argüman: İnançla İlgili Yükseliş Argümanı

Temelciliğe karşı Wilfrid Sellars, Bonjour gibi felsefecilerin kullandığı İnançla *İlgili Yükseliş Argümanı*na (Doxastic Ascent Argument) göre, temelci temel inançları temel olarak kabul ederken kendileri temel olmayan öncülleri içeren bir akıl yürütme gerçekleştirir. Örneğin,

²³ Oysa Sosa'nın belirttiği gibi hem temelcilik hem de bağdaşımıcılık epistemik gerekçelendirmenin epistemik olmayan nitelikleri nasıl “takip ettiğini” açıklama gayesi güdüyor. Sosa, a.g.m., s.181. İçselcilik olarak klasik temelciliği hesaba katarsak onun da bağdaşımıcılık gibi takip etme nedeniyle çürütülebileceğini iddia edebiliriz. Çünkü içselciliğe göre gerekçelendirme duyu deneyimi, farkındalık gibi psikolojik halleri takip etmelidir.

²⁴ Sosa, a.g.m., s.173-174.

Ernest Sosa'nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekçeleştirme Eleştirisi

A. S için İ inancı T niteliğine sahip olması nedeniyle temelsel olarak gerekçelendirilmiştir ancak ve ancak S şunlara inanmayı gerekçelendirmişse, (1) T niteliği ile birlikte kendisinin en azından inançlarının çoğu doğrudur ve (2) İ, T niteliğine sahiptir.²⁵

Gerekçelendirilmiş inanç hakkında sonsuzca geri gidişe, kısır döngüye neden olan bu argümanı daha genel bir çerçevede şöyle ifade edebiliriz:

İ inancı *herhangi bir X niteliği* sebebiyle gerekçelendirilmiştir ancak ve ancak kişi İ'nin X'e sahip olduğu inancını gerekçelendirmişse.²⁶

Temelci İ inancının gerekçelendirmesi için (1) ve (2) nolu öncüllere dayanıyorsa, açıktır ki, kendisinin temel olduğunu söylediği İ inancı temel değildir. Bu durumda temelcinin temel olduğunu söylediği duyu deneyimi inançları, bir diğer ifadeyle empirik 'temel' inançlar kavramı tutarsız olacaktır. Argümanın bir diğer vechesine göre, S için Ö önermesi ile ilgili İ inancı temelsel olarak gerekçelendirilmiştir ancak ve ancak (3) S, Ö önermesi ile ilgili kendisini yanlışa sevk edecek herhangi bir faktörün olmadığını gerekçelendirmiştir. Bu durumda yine (3)'e bakarsak, İ inancı temel değildir (ki buna temelcinin duyularının güvenilirliğine dair bir inanca sahip olmasını da ilave edebiliriz) ve dolayısıyla temel inanç kavramının kendisi tutarsızdır.²⁷

Bağdaşımçı, İnançla İlgili Yükseliş Argümanını temelciye yöneltiyor; ancak kendisine aynı eleştiri yöneltilemez mi? Sosa, bağdaşımçılığın da aynı eleştirilerle malul olduğunu düşünür ve yukarıda temelciliğe yöneltilmiş A argümanını bağdaşımçılığa karşı yeniden ifade eder:

²⁵ Sosa, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", s.181. Verilmiş miti ile ilişkili olan *inançla ilgili yükseliş* kavramı şunu ifade eder: S'nin İ inancının gerekçelendirilmesi Kartezyen temelcilikte olduğu gibi realiteyi yansıtmaması, realitenin *verilmişliği* ile gerçekleşmez. Daha ziyade S, İ'ye dair bir *farkındalığa* sahip olmalıdır. Bu durumda sürekli İ'yi gerekçelendiren bir sonraki meta-inanca; sonra onu da gerekçelendiren bir sonraki meta-meta-inanca ... doğru bir *yükseliş* gerçekleşmelidir ki bu açıkça kısır döngüye düşmek demektir. Bu nedenle, Sosa, dışsalcı epistemolojisi gereği öznenin inançlarının daima *farkında olması* gerektiği biçimindeki içselci yaklaşımın bizi bataklığa sürükleyeceğini savunur. Daha detaylı bilgi için bak. Sosa, "The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence", s.194-195, 206.

²⁶ John Greco, "Introduction: Motivations for Sosa's Epistemology", *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004), s.xviii.

²⁷ Sosa, a.g.m., s.182.

A'. S için X inancı bir bağdaşım kümesine üyeliği sebebiyle gerekçelendirilmiştir ancak ve ancak S şunlara inanmayı gerekçelendirmişse (1) bu bağdaşım ile ilgili inançlarının en azından çoğu doğrudur ve (2) X, bu niteliğe sahiptir.²⁸

Yukarıdaki 3 nolu itirazı da bağdaşım cılığa rahatlıkla yöneltebileceğimize dikkat edilmelidir. Bağdaşım cı A' (1) inancını kısmen onunla bağdaşan başka bir inançla, onu onunla bağdaşan başka bir inançla... gerekçelendirecektir. Sosa'ya göre, burada böylesine sonsuz geri gidişi, kısır döngüyü engelleyebilecek ana unsur, yukarıda işaret ettiğim, epistemik gerekçelendirme gibi epistemik bir niteliğin epistemik olmayan bir olguyu, niteliği takip ettiğini ifade eden *takip etme doktrini* olacaktır. Öyleyse İnançla İlgili Yükseliş Argümanı takip etme teorisi ile uyuşmaz. Çünkü bu argüman inançla ilgili gerekçelendirme kaynağını daima epistemik unsurda aramaktadır.²⁹ Sosa, gerekçelendirme gibi normatif ya da değerlendirici epistemik niteliklerin değerlendirici olmayan nitelikleri takip ettiği anlamına gelen takip etme teorisini kabul eder. İnançla ilgili Yükseliş Argümanının bizi içine aldığı sonsuzca geriye gitme sarmalından kurtulmak için nihai bir dayanağa ihtiyacımız var ki, bunu bize *takip etme* verecektir. Dolayısıyla, Sosa'ya göre, bağdaşım cı, temelciliğe yaptığı itirazla, daha önceki önermesel tutumla ilgili itirazda olduğu gibi, bir kez daha kendi kazdığı kuyuya kendisi düşmüştür. Yani bu sadece temelci doktrinin bir güçlüğü göstermiyor; aynı zamanda bağdaşım cı doktrinin de güçlüğü gösteriyor.

Bağdaşım cı Gerekçelendirmenin Yetersizliği/Yanlılığı

Yukarıda temelci gerekçelendirmeye karşı bağdaşım cı iki itirazı dengeleyen Sosa, her iki gerekçelendirme beyanının özsel eksikliğine de temas edecektir. İlk olarak bağdaşım cı gerekçelendirmeye dair itirazına bakalım. Burada özellikle bağdaşım cı gerekçelendirmenin yetersizliği ve sonraki başlıktaki temelci gerekçelendirmenin yetersizliği, makaleye girerken sözünü ettiğim, Sosa erdem epistemolojisine ait önemli negatif tezlerdendir.

Bilindiği gibi bağdaşım cıya göre bir inancın gerekçelendirilmesi için bu inançla öznenin diğer inançları arasında dedüksiyon ilişkisi, açıklama ilişkisi, olasılık ilişkisi gibi mantıksal ilişkilerin kurulması gerek. Bir başka ifadeyle, onun için gerekçelendirme, inançlar arasındaki mantıksal ilişkilerin

²⁸ Sosa, a.g.m., s.183.

²⁹ Sosa, a.g.m., s.183.

bir fonksiyonudur. Temelciye göre ise gerekçeleştirme kaynağı, inançlar arası ilişkilerden ziyade duyuşal deneyim gibi belli inanç içerikleridir.

Başımın zonklaması sırasında "Başım ağrıyor." şeklindeki inancımın mevcut diğer inanç kümeme bağdaştığını varsayalım. Bu durumda söz konusu iç gözlemsel inancım, inanç kümeme mantıksal ilişkileri, açıklayıcı ilişkileri kurulduğu için bağdaşımçı olarak gerekçeleştirilmiş, güvencelemiş olacaktır. Bu ilişkilerin kurulduğu inançlar şunlar olsun: "Baş ağrısından muaf değilim.", "Acı çekiyorum.", "Bir kişi acı çekiyor.". Şimdi zonklatan baş ağrısının sabit kaldığını varsayalım. Bununla beraber, her şey aynı kalmak şartıyla, "Başım ağrıyor." inancımı "Başım ağrımıyor." ile, "Acı çekiyorum." inancımı "Acı çekmiyorum." ile "Bir kişi acı çekiyor." inancımı "Bir kişi acı çekmiyor." inancım ile değiştirdiğimi varsayalım. Sosa'ya göre, bu yeni hipotetik inanç sistemim fiili inanç sistemim kadar bağdaşımçıdır. Ancak "Başım ağrımıyor." şeklindeki hipotetik inancım, zonklatan baş ağrım olduğu için, gerekçeleştirilmiş olmayacaktır. Dolayısıyla hipotetik inanç sistemimde bağdaşım korunmasına rağmen başımın ağrımadığına dair inancım gerekçeleştirilmiş olmayacaktır. Neden? Gerekçeleştirme konusunda "Başım ağrıyor." şeklindeki fiili inancım, "Başım ağrımıyor." şeklindeki hipotetik inancımı farklı kılan nedir? Niçin ilk inancım gerekçeleştirilmiş olurken ikincisi gerekçeleştirilmiş olmuyor? Baş ağrısı "olgusu"nun kendisi ne bir inançtır ne de inançlar arası bir ilişkidir.³⁰ Oysa bağdaşımçılığa göre, gerekçeleştirme "inançlar arası" mantıksal bir ilişkinin sonucu elde edilen epistemik bir niteliktir; "olgu-inanç arası" elde edilen bir epistemik nitelik değil. Dolayısıyla olgu aynı kalmak kaydıyla inançlarımı yeteri kadar uygun bir şekilde çıkartır ya da onların yerlerini değiştirirsem iki çelişkili önermenin ait olduğu iki farklı inanç sistemi eşit ölçüde bağdaşımçı olsa da sadece birindeki inancımı gerekçeleştirmiş olabilirim. Öyleyse, Sosa'ya göre, inançlar arasındaki *bağdaşım* gerekçeleştirme için yeterli değildir.

Sadece -baş ağrısı gibi- iç gözlemsel inançları değil çevresel inançları da hesaba katalım; "Önümde bir karga vardır." biçimindeki görsel/gözlemsel inancımı geri kalan inançlarımın çoğuna dokunmaksızın, yukarıda verdiğim aynı metotla, "Önümde bir çalığışu vardır." şeklindeki inançla değiştirerek aynı şeyi yine söyleyebiliriz. Bu ikinci inancım da uygun bir iki tadilattan sonra -mesela "Bir çalığışu görüyor gibiyim." gibi inançlar ilave edebilirim- diğer inançlarımınla bağdaştığı için gerekçeleştirilmiş olacaktır. Karga ile ilgili inancımın duyuşal deneyimine sahip olduğum için doğru olduğunu varsayalım; ancak eğer tek başına bağdaşım gerekçeleştirmeyi oluşturuyorsa çalığışu ile

³⁰ Sosa, a.g.m., s.184-185.

ilgili inancım da gerekçelendirilmiş sayılacağı için epistemik gerekçelendirmenin inançlar arasındaki mantıksal bağları gösteren bağdaşımdan daha fazlası olması -mesela duyu deneyimi de olması- gerekecektir. Eğer bağdaşımcı, kişinin mevcut tecrübesinin *kendi kendini belirttiği* -yani, bir kişi dikkörtgen bir şeyin görsel tecrübesine sahipse böyle bir tecrübeye sahip olduğuna inanır.- dolayısıyla itirazın doğru olmadığı şeklinde bir cevap verirse, Sosa, bu cevapla bağdaşımcının zaten bu iddiayı savunan temelciye bir taviz vermiş olacağına dikkat çeker.³¹

Eğer bağdaşımcı, kişinin subjektif halleri/iç gözlem ile ilgili inançlarının *yanılmaz* olduğu şeklinde bir karşılık verirse, -Mesela, “Bana öyle geliyor ki başım ağrıyor”- bu karşılığın zaten bu iddiayı dile getiren Kartezyen temelciliğe verilmiş bir taviz olacağına da dikkatimizi çeken Sosa, bir inanç sisteminin çevresi ile ilgili olan algısal inançların kalan diğer inançlarla -örneğin, mantıksal inançlar- minimum bağdaşıma sahip olduğunu düşünür -bir bağdaşımcı olan Quine da böyle düşünür.-. Öyle görünüyor ki gerekçelendirmeyi inançlar arasındaki mantıksal ilişkilerin bir fonksiyonu olarak gören bağdaşımcılık, bir inanç sisteminin *çevresinde* yer alan algısal inançları açıklayamamaktadır; zira algısal inançlar diğer inançlarla çok az mantıksal bağlara sahiptir. Yukarıda yer verdiğim örnekle ifade etmek gerekirse, kişinin “Başım ağrıyor.” şeklindeki fiili inanç durumunu ve “Başım ağrıyıyor.” şeklindeki hipotetik inanç durumunu hatırlarsak, gerekçelendirmenin inançlar arası mantıksal ilişkiden daha fazlası olduğu, mesela, temelcilik lehine, kişinin duyu deneyiminin de bir fonksiyonu olduğu söylenebilir.³²

Temelci Gerekçelendirmenin Yetersizliği/Yanlılığı

Geldiğimiz noktada gerekçelendirmede duyu deneyimine ya da gözlemsel içeriğe rol veren temelcilik, rol vermeyen bağdaşımcılıktan avantajlı gibi görünüyor. Ancak Sosa bağdaşımcı gerekçelendirme gibi temelci gerekçelendirme için önemli bir çürütene işaret eder ki böylece kendi erdem epistemolojisine bir yer açılsın. Bağdaşımcılığın “Önümde bir karga vardır.” ve “Önümde bir çalığı vardır.” biçimindeki iki farklı görsel tecrübemin epistemik statüsünü, gerekçelendirilmesini açıklamadaki

³¹ Sosa, a.g.m., s.185-186.

³² Sosa, a.g.m., s.185; John Greco, John Turri, “Virtue Epistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-virtue/> erişim: 22.12.2015.

başarısızlığına rağmen, -gerekçeleştirmede duyu deneyimine yer veren temelcilik, karga ile ilgili duyu deneyimim olduğu için, kolay bir şekilde karga ile ilgili inancımın gerekçelendirildiğini ve çalığı ile ilgili inancımın, duyu deneyimine sahip olmadığım için, gerekçelendirilmediğini ifade edebilir.

Bununla beraber temelci gerekçeleştirmede de bir sorun vardır. Mesela, karga ile ilgili görsel inancımı düşünürsek, görsel deneyimimin normal şartlarda hem bir *neden* hem de *gerekçeleştirme* faktörü olduğu düşünülür. Önümde bir karganın var olduğuna dair inancımın görsel bir deneyimimin temelini dayanarak gerekçelendirildiğini ifade eden temelci epistemik ilke, *temel bir ilke* midir yoksa daha genel bir ilkeden mi *çıkarılmıştır*? Eğer daha temel bir ilke varsa, bu ilke açıklanmalıdır; zira burada durmak felsefi olmayacaktır. Eğer bu epistemik ilke temel bir ilke ise o zaman görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama deneyimleriyle ilgili çok fazla sayıda, belki sonsuz sayıda, ilke olacak ve bunları birleştirme imkanı olmayacaktır. Üstelik pekala bizim, örneğin, karga görsel deneyimimize dayanarak karga ile ilgili inançlar oluşturmamıza karşılık, tasavvur edemediğimiz bir ϕ deneyim türü ile (bizim görsel deneyimimize karşılık) x deneyimine sahip (karga deneyimimize karşılık) mümkün dünya dışı bir varlığı hesaba katarsak, farklı deneyim araçlarıyla, daha da fazla sayıda birleştiremeyeceğimiz temel ilkelerle karşı karşıya kalmış olacağız.³³

Bu noktada verilebilecek en doğrudan cevap, duyu deneyiminin ya da duyusal karakteristiğın çok sayıdaki epistemik ilkeyi birleştirme işine yarayabileceğidir. Sosa'nın ilk itirazına göre, duyusal karakteristiği ifade eden renkler, şekiller, sesler, kokular gibi çok farklı şeylerin deneyimine dayanarak böylesine birleştirici bir temelci ilkeye ulaşmak zordur. İkinci itiraza göre, duyu deneyiminin güvenilir inançlar ürettiği ile ilgili mümkün/şartlı durum açısından bakarsak, xxx gezegeninde duyu deneyiminin ürettiği inançların hemen hepsinin yanlış olduğu bir yerde bu tür inançlar gerekçelendirilmiş olacak mıdır? Sosa, duyusal karakteristiğe ulaşsak bile realitenin temel bilgisinin duyu deneyiminden *nedensel olarak* çıkarılmışmasının açık olmadığını; yani duyu deneyiminin bir biçimde bizi yanıltabileceğini savunur.³⁴ Böylece Sosa'ya göre, duyu deneyimine dayanan temelcilik bir çıkmazdadır. O, burada *birleştirici ilke* olarak, başka bir makalede etraflıca inceleyeceğim, *entelektüel erdem* kavramını teklif eder.

³³ Sosa, a.g.m., s.187.

³⁴ Sosa, a.g.m., s.188. Çağdaş temelciliğın algı, iç gözlem, hafıza ve rasyonel sezgiyi bir gerekçeleştirme kaynağı olarak kabul etmesi ve bunlara dayanan inançları gerekçelendirilmiş olarak benimsemesine bakarak, niçin sadece bu kaynaklar kabul ediliyor, şeklinde bir itiraz da geliştirebiliriz. John Turri, *Epistemology, A Guide*, (Malden: Wiley Blackwell, 2014), s.64.

Kemal BATAK

Duyu deneyimi ya da iç gözlem insanın sahip olduğu pek çok entelektüel erdemden biridir. Özne ile ilgili bir nitelik olan entelektüel erdem, kişinin çevresi ile ilgili güvenilir bilgiye ulaşmasını sağlaması itibariyle birleştirici bir ilke ya da faktördür.

Sosa'nın burada klasik temelciliğe yönelik temelin çok dar olduğu şeklindeki eleştirisi; bağdaşımcılığa yönelik inancın gerekçelendirilmesinde deneyime uygun bir yer verilmemesi gibi eleştirileri geleneksel itirazlara dayansa da³⁵ argümantasyonları Sosa erdem epistemolojisi için oldukça önemli kalkış noktalarıdır.

³⁵ Greco, "Introduction: Motivations for Sosa's Epistemology", s.xvi.

KAYNAKLAR

- BATAK, Kemal, *Felsefenin Sonu?: W. V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015).
- COOPER, David E., "Introduction", *Epistemology: The Classic Readings*, David E. Cooper (ed.), (Oxford: Blackwell, 1999).
- GRECO, John, "Introduction: Motivations for Sosa's Epistemology", *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004).
- GRECO, John; TURRI, John, "Virtue Epistemology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-virtue/>
- SOSA, Ernest, "Two False Dichotomies: Foundationalism/Coherentism and Internalism/Externalism", *Pyrrhonian Skepticism*, Walter Sinnott-Armstrong (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2004).
- SOSA, Ernest, "Introduction: Back to Basics", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- SOSA, Ernest, "The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- SOSA, Ernest, "The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge", *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- SOSA, Ernest, *Reflective Knowledge: Apt Belief and Reflective Knowledge*, vol. II, (Oxford: Oxford University Press, 2011).
- TURRI, John, *Epistemology, A Guide*, (Malden: Wiley Blackwell, 2014).